

A SZÁRÍTÓKÖTÉL CSENDÉLETE

Egy viszonylag kis létszámú nemzetiség kultúrájának fennmaradása és fejlődése szempontjából különös élességgel vetődik fel a kérdés, megfelelően tág intézményrendszerrel rendelkezik-e az adott kultúra. Ez a probléma természetesen a komplex nemzeti irodalmak esetében is fennáll, ám ott – a mennyiségi háttér megléte miatt, illetve azért, mert az irányok, törekvések, művek, a ható erők nagyobb száma és szóródása előbb-utóbb az irodalmi mozgástérben is létrehozza a maga (hivatalos vagy félhivatalos) intézményszerűsödését – az intézményi gátoltság csak hosszabb távon éreztetheti káros hatását.

Nem így a kisebbségi kultúrák esetében, ahol az effajta nehézségek mindjárt a közvetlen utánpótlást s az átörökítést is akadályozhatják. Hiszen a szellemi hagyomány megőrzésének legbiztosabb módja – tudvalevően – a hagyomány folyamatos megújítása, ami viszont csak akkor lehetséges, ha a tehetségek felkarolásához megfelelően tágas tér kínálódik. Nem mindegy ugyanis, hogy a nemzetiiségi kultúrát folytatni és fejleszteni kívánó egyén ezt pusztán magánluxusként engedheti-e meg magának, vagy pedig ennek szervezett formáihoz csatlakozhat, sőt esetleg maga is közreműködhet ezen formák alakításában.

A Madách Kiadó gondozásában megjelent *Főnix Füzetek* sorozat ebből a szempontból biztató jelnek látszik, ha egy hosszabb út elejéről van szó. Erős színvonalbeli to-

leranciával helyet adni pályakezdő íróknak, hogy egy *könyv* tárgyiasult valóságában mérhessék fel – öök maguk, de olvasóik is – tehetségük, illetve feladataik súlyát, vállalva az előttük járók teljesítményeivel, illetve a teljes nyelvi kultúra közegével való összeméretés kockázatát is, a fent vázolt helyzet összefüggéseiben egyáltalán nem luxus, hanem hátor, üdvözlendő vállalkozás.

Az első hat *füzet* – négy verses- és két novellás kötet – azt mutatja, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom új pályakezdőinél is a líra iránti igény a legerősebb, a próza nagyobb utánpótlási gondokkal küzd, s a teoretikus, kritikai irodalom még nem jutott arra a fokra, hogy e korosztály is kötetben képviseltesse magát. Ez utóbbi nem is lehet véletlen, hiszen egy ilyen tanulmányirodalom kialakulásához megfelelő mennyiségű és színvonalú szépirodalmi anyag megléte szükséges. (A széppróza utánpótlási gondjairól már *Tóth László* is beszélt a *Megközelítés* – fiatal költők és képzőművészek antológiája, szintén a Madách adta ki – előszavában.)

A lírának a magyar irodalomban betöltött hagyományos szerepe s a lírai konvenciórendszer könnyebb elérhetősége is oka lehet, hogy a két legegyszerűsebb teljesítmény itt jött létre a füzet sorozat esetében is: *Bettes István* és *Barak László* – korántsem kiemelkedő – kötetekben. *Finta László Pogány passiója* értékelhetetlen, mert nem válik ki a

mükedvelés gyakorlatából. Más a helyzet *Soóky Lászlónál*: ő a *Megközelítésben* a legtehetségesebb induló lírikusnak látszott, akinél a belső erkölcsi hajtóerő poétikailag érvényesen formált vagy formálódott versekben képes megmutatkozni. A *D. I. vándorlásai* című hosszú költeménye azonban arra utal, hogy a – látszólag – szervezetlen, nagyívű, epikus jellegű műforma belső telítéséhez és *formálásához* költői készségei még nem elegendők, noha a verszetben formálatlanul megnyilvánuló életanyag hősege *egyik* feltétele lehet egy ígéretes kibontakozásnak a későbbiekben. Egyelőre talán épp az életanyag nyomasztó jelenvalósága, közelsége lehetett a formálásra való képtelenség szubjektív oka.

A környezeti valóság poétikus leképezésének és az irodalmi hagyományhoz való alkotó kapcsolódásnak az igénye *Bettes* és *Barak* kötetében érezhető. *Bettes* nyelvi ötleteiben, egyes motívumaiban, illetve néhol versszervezésében is a groteszk látásmód az uralkodó: ars poeticus felülében mindjárt a bukó szabadságát hirdeti meg (*Bobócok áldozása*), másutt „tepsilét”-ről beszél (*Jódos vérrel*), megint másutt „felhajtható fedelű hokedlik”-ről, melyek „jövők zálogát” rejtik (*Bányaló-szerenád*). E látásmód kiérleletlenségére vall viszont, hogy a nyelvi ötletek, az érdekes motívumok és lelemények poétikailag alacsony szinten szerveződnek, a rímelés, a ritmus többnyire kezdetleges állapotban rekedt meg, s egyelőre nem sokkal erőteljesebb a szófűzés vagy a kompozíciókészség sem.

Néhány jobb versében, így például a *Részegek a kertben* címűben, vagy a *Galibabu abuliba* (*gagaga*) című dadaisztikus ötletversben *Bettes* már megmutatja a groteszk finctorra való poétikai felkészültségét is.

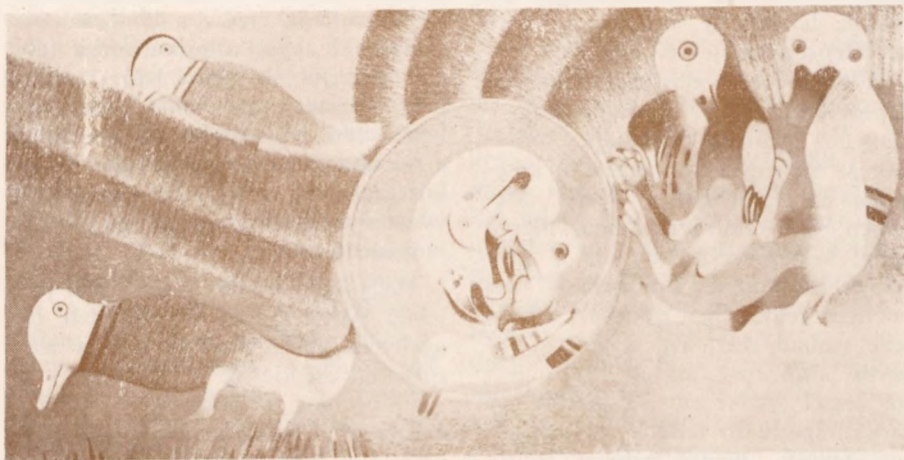
Innen már csak a nem fintorérvényű, társadalmis groteszkhez való kellő poétikai felkészültség hiányolható, legfőképpen azért, mert kétháromszor ez is megjelenik: a *Fü-löncsipésben* vagy a *Bányaló-szerenád*ban a társadalmi környezet felvillantásának és az abszurd technikának az összekapcsolása az ígéretes, a *Vándorseregben* pedig megmutatkozik *Bettes* hajlama a cseh *új bullám* groteszkjének látásmódjára. Itt a kompozíció az apró, köznapi cselekvések és motívumok, illetve az általános „nyelvezet”, kifejtésmód ellentéttségére épül. A groteszk szemléleti törekvés gondolati-érzelmi háttéréről a *Liba/non* és a *Lemezlenítettük* című versek vallanak: a korlátozottság érzése, a civil szabadságérzet hiánya, a privátszféra túlzott determináltsága („hány vaskapocs / szorít már minden tettemben”) fűti fel legjobb verseit, ahol a poétikai összefogottság folytán egy közérzetnek a pusztán egyedi érvényen túlmutató, egyéni megfogalmazása jön létre.

Hagyományosabb lírafelfogás jellemzi *Barak László* kötetét, bár figyelemre méltó motívumai („a szarítókötél csendélete”, „valahol a naftalin meg a nosztalgia / határövezetén”, „Szárnyas kényszerzubbonnyok”) a *Bettes*éhoz hasonló gondolati háttérrel sejtetnek. Egyik legjobb versében (*Megszámláltattak*) a létalatti élet, a bürokratikus bezártság hangulatát képes megjeleníteni: „Érzem a névsorokba zárt tömeg / áporodott szagát”. Másutt bebizonyítja, hogy képes zárt versszerkezeteket létrehozni (*Ösztönös merülés*), vagy éppen mitologikus-archaikus motívumokra építeni mondandóját (*Kenotáfium*) és talán legjobb teljesítményében, a címadó *Sancho Panza szomorúban* határozott hajlamot mutat a groteszkre is, bár kötetének egészét inkább egy szubjektíve in-

dokolt, lírailag azonban konvencionális rezignáció-pátosz erőtér jellemzi. Az a tény, hogy legjobb versét – a mennyiségi arányok ellenére – címadóvá is emelte *Barak*, jelzi, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom tekintetében jelenleg érvényesebb lehetőségnek látszik a groteszk, mintsem a patetikus szemléletmód.

Mind *Bettes*, mind *Barak* kötetét az példázta, hogy érvényes motívumaik egyelőre inkább csak motívumköltészetet hoznak létre: a poé-

Létrejöttének színvonalával arra a szellemi közegre utal, melyből „véttetett”. Van-e a köznapok fölébe kívánckozó írói tekintetnek lehetősége a szűkebb és tágabb környezetére való rálátásra? Viszonylagos autonómiával észlelheti-e annak viszonyait és ugyanígy fogalmazhatja-e azokat meg? A társadalmi valóság részleges és érvényes átlátásának képessége nemcsak az egyén készségeit jelzik, hanem a társadalomét is. Ha a kérdések általában tisztán, de legalábbis tisztázhatóan vetődnek fel,

tikai rendezés készségének hiányában a kvázivers megszületésében közreműködő energiák –, melyekről feszült motívumok tanúskodnak – nem szabadulnak fel, nem jön létre költői erőátvitel, általános érvényesség híján a vers nem válik sem kultikus, sem kulturális hatóerővé.

A széppróza állapota mindig árulkodó arra a társadalmi és kulturális közegre nézve, amelyet mintáz.

az epikai analízis nagyobb esélye és szüksége nyilvánvaló. Ennek hiányában a kérdéseket a lírai képzeletnek kell a maga logikája szerint lebontania, s az így nyert, legalább metaforikus tisztázottságot a szellemi közegben átörökítenie.

Ebből a szempontból és a *füzetek* felől nézve a legújabb csehszlovákiai magyar próza jövője aggasztó, bár nem teljesen reménytelen. Cuth

János novellás kötetének alapgondja az, hogy nem érthető egyáltalán az írás indítéka: sem valamelyes funkcionalitással bíró eszközhazsnálat, sem kompozíciós készség vagy akár csak szándék, sem észlelhető célképzet nem hüvelyezhető ki a könyvből. Meg kell jegyezni, hogy a nemzetiségi irodalmakban – a nemzetiekkel szemben – az irodalmi nyelv pusztá fenntartása is cél lehet, ám a *Lélekbarang* ehhez is keveset nyújt: még leginkább egy többszörösen idejét múlt, konvencionális írásmód – valószínűleg nem tudatosított – imitálása az, ami összetartja.

Ebből az állapothból, ám nagyobb tudatossággal és merészebb ösztönökkel rajtol *Vajkai Miklós* is. A konvencionális gyakorlatokon túlmutató, jobb írásaiban (*A koválygó*, *A másnapos város*, *A novella tartalma*, *Wohl*) a kafkás mitizálás, a provinciális, kisvárosi környezet natúrájának beemelése, valamint az írásmódra vonatkozó reflexiók szintetizálása (illetve ennek igénye) nyomán egy öntörvényű írói világ megteremtésének lehetősége csillan meg. A kafkaián szervezett és értelmetlen, bürokratikus világrend képzete, a nyomasztó – és tágan érdemezhető – kisvárosi miliő jelenléte egy nagyobb tájegység érzelmi és részben szellemi térképének felrajzolására ad lehetőséget, mely provincia – mint több írás említi is – a Varsó–Prága–Budapest háromszögben húzódik meg, s záródik el. *Vajkai* esélyeit növeli az is, hogy ehhez a fajta prózához, illetve ennek majdani megújításához jó hagyományként kínálkozik a tájegység régebbi

irodalmi hagyománya is, a folklorisztikus-mítikus örökségtől a – tágabbán érvényes, de a hely szellemét integráló – kafaizáló hagyományig és a századelő kisvárosi irodalmáig.

Valószínűleg vízvázasztó lesz – *Vajkainál*, de másoknál is – születik-e az újabb nemzedéknél is *regény* ebből az élményközegből és motívumkincsből, létrejön-e olyan szuverén látásmódja ennek a társadalmi és szellemi miliőnek, mely nagyepikai formában – tehát átfogó érvényességgel – képes visszavonhatatlanul tárgyasítania magát. A csehszlovákiai magyar irodalom szempontjából ez a legkevésbé mellékes kérdés.

Az a tény, hogy a *Főnix Füzetek* első hat kötete nem mutatott fel megkérdőjelezhetetlenül markáns tehetséget, még nem az adott irodalom erőtartalcáit, hanem sokkal inkább intézményrendszerének és további intézményesedésének feladatait minősíti. Intézmények ugyan nem hozhatnak létre műveket, de az irodalom fejlődését gerjeszthetik, hiányuk vagy diszfunkcionálásuk pedig éppen elzárhatja az irodalomfejlődés útját.

Éppen ezért kell várakozással tekinteni a *Főnix Füzetek* újabb darabjai elé. (Madách, *Főnix Füzetek*: Bettés István: Bohócok áldozása, Barak László: Sancho Panza szomorú, Cuth János: Lélekharang, Finta László: Pogány passió, Vajkai Miklós: *A másnapos város*, Soóky László: D. I. vándorlásai.)

SZKÁROSI ENDRE